

XXXI Skup TRENDOVI RAZVOJA:

**“BUDUĆNOST VISOKOG
OBRAZOVANJA: KVALITET,
INTERNACIONALIZACIJA,
DIGITALIZACIJA I
INOVACIJE”**

ZBORNİK RADOVA

www.trend.uns.ac.rs

TREND 2025

Uredio:

Prof. dr Boris Dumnić

Vrnjačka Banja

3 - 5. 12. 2025.

Naučno-stručni skupovi TRENDovi RAZVOJA - TREND

1. **skup:** "Informacione tehnologije i primena u elektroenergetici", Novi Sad, okt. 1994.
2. **skup:** "Električna vozila – pogon i aplikacije", Novi Sad, okt. 1996.
3. **skup:** "Savremene tehnologije u elektroprivredi", Kopaonik, mart 1997.
4. **skup:** "Nove tehnologije u elektrodistribuciji", Kopaonik, mart 1998.
5. **skup:** "Nove tehnologije u elektrodistribuciji", Kopaonik, mart 1999.
6. **skup:** "Nove tehnologije u elektrodistribuciji", Kopaonik, mart 2000.
7. **skup:** "Nove tehnologije u elektrodistribuciji", Novi Sad, feb. 2001.
8. **skup:** "Univerzitet i NT parkovi", Kopaonik, feb. 2002.
9. **skup:** "Bolonjski proces I tehnički fakulteti", Kopaonik, mart 2003.
10. **skup:** "Integrirani univerzitet i tehničke struke", Kopaonik, mart, 2004.
11. **skup:** "Šta donosi novi zakon o visokom obrazovanju", Kopaonik, mart, 2005.
12. **skup:** "Bolonjski proces i primena novog zakona", Kopaonik, mart, 2006.
13. **skup:** "Akreditacija Bolonjskih studija", Kopaonik, mart, 2007.
14. **skup:** "Efikasnost i kvalitet bolonjskih studija", Kopaonik, mart, 2008.
15. **skup:** "Doktorske studije u Srbiji, regionu i EU", Kopaonik, mart, 2009.
16. **skup:** "Bolonja 2010: stanje, dileme i perspektive", Kopaonik, mart, 2010.
17. **skup:** "EVROPA 2020: društvo zasnovano na znanju", Kopaonik, mart, 2011.
18. **skup:** "Internacionalizacija univerziteta", Kopaonik, februar, 2012.
19. **skup:** „Univerzitet na tržištu“, Maribor, Slovenija, Feb. 2013.
20. **skup:** "Razvojni potencijal visokog obrazovanja", Kopaonik, Srbija, feb. 2014.
21. **skup:** "Univerzitet u promenama...", Zlatibor, Srbija, feb. 2015.
22. **skup:** "Nove tehnologije u nastavi", Zlatibor, Srbija, feb. 2016.
23. **skup:** „Položaj visokog obrazovanja i nauke u Srbiji“, Zlatibor, Srbija, feb. 2017.
24. **skup:** „Digitalizacija visokog obrazovanja“, Kopaonik, Srbija, feb. 2018
25. **skup:** „Kvalitet visokog obrazovanja“, Kopaonik, Srbija, feb. 2019
26. **skup:** „Inovacije u modernom obrazovanju“, Kopaonik, Srbija, feb. 2020.
27. **skup:** „On-line nastava na univerzitetima“, Novi Sad, Srbija, feb. 2021.
28. **skup:** „Univerzitetsko obrazovanje za privredu“, Kopaonik, Srbija, feb. 2022.
29. **skup:** „Univerzitet pred novim izazovima“, Vrnjačka Banja, Srbija, feb. 2023.
30. **skup:** „Nastavnici i saradnici kao centar promena u visokom obrazovanju“, Vrnjačka Banja, Srbija, feb. 2024
31. **skup:** „Budućnost visokog obrazovanja: Kvalitet, internacionalizacija, digitalizacija i inovacije“, Vrnjačka Banja, Srbija, dec. 2025

Organizator: **FAKULTET TEHNIČKIH NAUKA – NOVI SAD**

Programski odbor:

1. Prof. dr Boris Dumnić
2. Prof. dr Darko Stefanović
3. Prof. dr Igor Peško
4. Prof. dr Milan Vidaković
5. Prof. dr Dejan Lukić
6. Prof. dr Srđan Kolaković

International Steering Committee:

1. Prof. Mester Gyula, Obuda University, Budapest, H
2. Prof. Darko Knežević, University of Banja Luka, B&H
3. Prof. Branko Blanuša, University of Banja Luka, B&H
4. Prof. Božidar Popović, University of East Sarajevo, B&H
5. Assoc. Prof. Saša Mujović, University of Montenegro, MG
6. Prof. Biljana Stamatovic, UDG, Podgorica, MG
7. Assoc. Prof. Marian Greconici, Polytechnica Timisoara, RO
8. Prof. Damir Šljivac, University of Osijek, CRO
9. Prof. Danijel Topić, University of Osijek, CRO
10. Prof. Dimitar Taškovski, UKIM, Skopje, NMK
11. Prof. Ljupco Karadžinov, UKIM, Skopje, NMK
12. Prof. dr Rogerio Dionisio, Politécnico de CB, Portugal

Organizacioni odbor:

1. Prof. dr Boris Dumnić
2. Prof. dr Darko Stefanović
3. Prof. dr Igor Peško
4. Prof. dr Milan Vidaković
5. Prof. dr Dejan Lukić
6. Prof. dr Srđan Kolaković
7. Prof. dr Aleksandra Pešterac
8. Prof. dr Zoltan Čorba
9. Dragomir Nikolić
10. Ljubinka Gerić
11. Milana Vrtunski
12. Sara Koprivica
13. Milan Jovin
14. Katarina Marinković
15. Barbara Vujkov

Izdavač:

Fakultet tehničkih nauka
Univerziteta u Novom Sadu
Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad,
Tel: 021/ 450-810
Fax: 021/ 458-133
e-mail: ftndean@uns.ac.rs,
www.trend.uns.ac.rs

Tehnička obrada:

Sara Koprivica, MSc
Nikolić Dragomir, MSc
Prof. dr Zoltan Čorba
Ana Đurić, MSc
Marko Štaka, MSc
Aleksandra Hornjak, Msc
Milan Jovin, Msc

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

378(082)

СКУП Трендovi развоја (31 ; 2025 ; Врњачка Бања)

Zbornik radova [Elektronski izvor] / XXXI skup Trendovi razvoja [sa temom] „Budućnost visokog obrazovanja; kvalitet, internacionalizacija, digitalizacija i inovacije“, Vrnjačka Banja 3-5. 12. 2025. ; uredio Boris Dumnić. - Novi Sad : Fakultet tehničkih nauka, 2025

Način pristupa (URL): Način pristupa
(URL): http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2025/TREND2025-ZBORNIK-RADOVA.pdf. - Opis zasnovan na stanju na dan 2.2.2025. - Nasl. s naslovnog ekrana. - Radovi na srp. i engl. jeziku. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Rezime na engl. jeziku uz svaki rad.

ISBN 978-86-6022-747-0

a) Високошколско образовање -- Зборници

COBISS.SR-ID 181282825

ULOGA I ZNAČAJ RETORIKE U NASTAVNOM PROCESU NA VISOKOŠKOLSKIM USTANOVAMA

Nenad Stefanović¹, Jelena Matijašević², Tanja Varadinin³

^{1,2,3}Univerzitet privredna akademija u Novom Sadu,

Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija

¹nenad@pravni-fakultet.info, ²jelena@pravni-fakultet.info, ³tanja.prastalo@pravni-fakultet.info

Kratak sadržaj: Čovek se društveno biće, a život u društvu, osim poštovanja društvenih pravila, podrazumeva i konstantnu komunikaciju sa drugim pripadnicima društva. Načini komunikacije, njeni oblici i manifestacija oduvek su okupirali pažnju umnih ljudi, filozofa, književnika i pravnika. Retorika, u smislu nauke, ali i kao skup pravila o lepom govoru i izražavanju, potiče iz davnih vremena. U antičkom svetu retorika je pored gramatike i dijalektike činila osnov obrazovanja. Pre retorike nastalo je besedništvo, veština lepog govora, da bi se retorika, u smislu skupa pravila o govorništvu, razvila tek kasnije. Dvadeset i prvi vek je vek tehnološkog napretka koji se odražava i na brojne vidove komunikacije. Međutim, elementarni vidovi prenošenja znanja i odvijanja nastavnog procesa na visokoškolskim ustanovama, u suštini se vekovima nisu mnogo promenili. Obim prenetog znanja tokom nastavnog procesa u značajnoj meri zavisi od elokvencije nastavnog osoblja i njihovog govorničkog umeća da prenesu na druge znanja i veštine upotrebom adekvatnih oratorskih veština. Sa druge strane, na nekim visokoškolskim ustanovama se insistira na retorici kao sastavnom delu obrazovnog procesa koji će studente da pripremi za period nakon studija kada stupe u praksu i njihove govorničke veštine im postanu moćan alat u svakodnevnom radu. Cilj ovog rada je da upotrebom analitičkog i komparativnog metoda prikaže istorijski razvoj retorike, njenu prisutnost i značaj u nastavnom procesu na pojedinim visokoškolskim ustanovama u Republici Srbiji i ukaže na značaj veće zastupljenosti retorike u studijskim programima zarad boljeg govorništvu i elokventnosti trenutnih studenata, budućih akademskih građana.

Ključne reči: retorika, visokoškolske ustanove, nastavni proces, edukacija, besedništvo

THE ROLE AND IMPORTANCE OF RHETORIC IN THE TEACHING PROCESS AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract: Man is a social being, and life in society, in addition to respecting social rules, also implies constant communication with other members of society. The ways of communication, its forms and manifestations have always occupied the attention of intelligent people, philosophers, writers and lawyers. Rhetoric, in the sense of science, but also as a set of rules for beautiful speech and expression, originates from ancient times. In the ancient world, rhetoric, in addition to grammar and dialectics, formed the basis of education. Before rhetoric, oratory, the art of beautiful speech, arose, and rhetoric, in the sense of a set of rules for public speaking, developed only later. The twenty-first century is a century of technological progress that is also reflected in numerous forms of communication. However, the elementary forms of knowledge transfer and the development of the teaching process at higher education institutions have essentially not changed much for centuries. The scope of knowledge transferred during the teaching process depends to a significant extent on the eloquence of the teaching staff and their oratorical skills to transfer knowledge and skills to others by using adequate oratory skills. On the other hand, some higher education institutions insist on rhetoric as an integral part of the educational process that will prepare students for the period after their studies when they enter practice and their oratory skills become a powerful tool in their everyday work. The aim of this paper is to use analytical and comparative methods to present the historical development of rhetoric, its presence and importance in the teaching process at certain higher education institutions in the Republic of Serbia, and to point out the importance of greater representation of rhetoric in study programs for the sake of better oratory and eloquence of current students, future academic citizens.

Key Words: rhetoric, higher education institutions, teaching process, education, oratory

1. UVOD

Jezik i govor (grč. *logos*, *glossa*; lat. *lingua*) predstavljaju sposobnost čoveka da putem reči, gesta i znaka izrazi svoju misao. Čovek govornim izrazom ispoljava misao, što je tvrdio i Aristotel, definišući čoveka kao biće koje ima govor i um (*zoon logon echon*), biće koje je „racionalna životinja“. Korak dalje od Aristotela otišao je Hajdeger (*Martin Heidegger*) koji preferira bogatiji koncept *logosa* definišući čoveka kao životinju koja "ima" (*echon*) jezik, shvaćen kao govor i diskurs. Tako percipiran govor predstavlja simbiozu prirode i duha, pa kao ontološka kategorija simboliše nastanak ljudske zajednice i neodvojiv je od nje. Kako Kosanović ističe: govor se sve više instrumentalizuje i u preteranoj instrumentalizaciji sve češće postaje sredstvo manipulacije, ideoloških nadgovora i ubeđivanja. Ovakvo shvatanje govora korespondira sa shvatanjem retorike kao veštine upravljanja rečima.[1]

Artikulirano iskazivanje svojih misli razlikuje čoveka od drugih živih bića, omogućavajući mu da komunicira sa svojim okruženjem. Svako je sposoban da govori, ali ne i da besedi. Govorništvo kao praksa prestaje da biva neka vrsta privilegije i mogućnosti samo nekih pojedinaca, već govor postaje pretpostavka za javno delovanje mnogih ljudi navodi Kresoja.[2] Dobrog govornika krase elokventnost i nadarenost ka lepom govoru, što je odlika advokata, glumaca, sveštenih lica, vojskovođa i političara. Jezik i govor predstavljaju moćno oružje i neizbežan su alat u tim profesijama. Istorija pamti velike govore i besednike: Ciceronov prvi govor protiv Kataline, Beseda na gori Isusa Hrista, govor majora Dragutina Gavrilovića braniocima Beograda i prkosni govor Vinstona Čerčila 4. juna 1940. godine u Domu Lordova Ujedinjenog Kraljevstva, samo su neki od primera velikih beseda koje su promenile tok istorije i uticale na sudbinu nekih naroda.

Značaj retorike u nastavnom procesu na određenim visokoškolskim ustanovama se može posmatrati iz dva ugla: sa jedne strane, umeće i način na koji se nastavna materija prenosi studentima u velikoj meri zavisi od oratorskih sposobnosti nastavnog kadra. Da li će izlaganje biti jasno i razumljivo, koncizno i precizno uslovljeno je ovim činiocem. Sa druge strane, kako je ranije rečeno, za pojedine delatnosti i profesije veština lepog govorništva može predstavljati ključni faktor uspeha u karijeri budućeg advokata, glumca ili političara. Koristeći usvojene alate i mehanizme govorništva, kojima nas retorika uči, govornik može uticati na formiranje mišljenja, buđenje emocija i ponašanje sagovornika ili prisutnih kojima se obraća, što je u krajnjoj nameri i svrha njegovog besedništva.

2. ISTORIJA RETORIKE

Opšte je poznato da retorika potiče iz antičke Grčke, ali ne iz Atine kao najuticajnijeg polisa, već iz grčke kolonije na Siciliji sredinom V v.p.n.e. U tadašnjim gradovima-državama na Siciliji dominantan oblik političkog režima bila je tiranija. Od države do države tirani su gubili vlast i za kratko vreme su preovladale demokratske forme društvenog života. To je uslovljilo pokretanje velikog broja svojinsko pravnih postupaka pred novim, demokratskim, mahom porotnim, sudovima kao novom tekovinom preuzetom iz demokratske Atine. Preko tih sudova, koje su činili laici, građani, a ne profesionalne sudije, pojedinci su nastojali da isprave nepravde koje su trpeli od tiranskih režima, naročito zbog otimanja imovine i lišavanja građanskih prava. Tražilo se da se oštećeni građani sami obrate porotnicima, tako da je od njihove ubedljivosti i veštine govora zavisio uspeh u sporu. [3, str.13] Ove okolnosti su u krajnjem ishodu uticale na nastanak retorike – u smislu teorijske discipline, koja se kao nauka bavi definisanjem teorijskih pravila o lepom govoru i besedništvu – kao praktične veštine u javnom govornom nastupu.

Ubrzo se na Siciliji pojavio veliki broj učitelja koji su za honorar podučavali svoje slušaoce elementarnim principima retorike. Cilj je bio obučiti ih lepom govoru pred sudovima kako bi ostvarili svoja prava. Sa Sicilije retorika se širi u sve grčke polise, gradove-države, da bi je kao posebnu nauku prvi put definisao Platonov učenik Aristotel u svom delu u tri knjige: Retorika (lat. *Ars Rhetorica*), udžbenik o veštini govora, koji je postavio elementarne postulate ove nauke, što važe i dan danas, te se kao takvi izučavaju na pojedinim fakultetima. Cilj retorike, tvrdio je Aristotel, je iznalaženje onog što je uverljivo i najprihvatljivije u svakom datom slučaju, te je ona stoga korisna pošto je istinito i pravedno, kojima ona teži, jače od svojih suprotnosti. [4] Retorika se zatim, navodi Nušić, kao posebna nauka razvija kroz govorničke (retorske) škole, koje su u Atini i Rimu negovale veštinu lepoga usmenoga izražavanja misli. Učenje u ovim školama uglavnom se sastojalo iz stvaranja (misli), teme (*inventio*), razrade misli (*dispositio*) i učenja izražavanja (*elocutio*). Sa školama, uporedo, nikla je čitava literatura o ovoj nauci. Uputstva za besedništvo i knjige o retorici sem Aristotela su pisali: Koraks, osnivač prve govorničke škole i njegov učenik Tizijas, zatim Antifon i Teon, u Grčkoj, dok su se u Rimu istakli: Marko Tulije Ciceron („Tri knjige o besedništvu“), čuveni učitelj retorike Kvintinijan („Dvanaest knjiga o retorici“) [5, str. 15-16.] i Demosten. Iz Plutarhových biografija vidimo da ni Ciceron niti Demosten nisu imali urođene, prirodne, predispozicije da postanu veliki govornici, međutim, svesni svojih oratorskih nedostataka, obojica su se trudili da ih otklone. Vežbali su izražajnost, artikulaciju i sigurnost javnog nastupa. Borili se konstantno sa tremom i nervozom koje su ih ometale u govorima pred većim brojem ljudi, naročito u delikatnim situacijama govora pred sudovima, što im je poslužilo kao dobra empirijska vežba za kasnije političke govore koji će ih proslaviti. Cicerona je na kraju retorika koštala života. Svoju umešanost u politiku i borbu za očuvanje republike i suprotstavljanje težnjama za ličnom vlašću, najpre Cezara, a potom i Antonija, Ciceron je platio glavom. Prvo je bio proskribovan od Antonija, protiv koga je održao čak 14 filipika (besede koje je Ciceron tako nazvao po uzoru na Demostenove govore protiv Filipa Makedonskog), a potom je i ubijen. Odsečeni su mu glava, a i ruka kojom je pisao te izazovne govore, pa su oba dela njegovog tela, po naređenju Antonija, bili okačeni na Forumu iznad govornice sa koje se Ciceron toliko puta obraćao slušaocima. [3, str. 21-22.] Treći čuveni retoričar iz perioda Rima, Marko Fabije Kvintinijan, ostao je upamćen po udžbeniku koga je odlikovala metodičnost i stil blizak onima koji se tek upuštaju u vode retorike. Njegov udžbenik (*Institutio oratoria*) i danas predstavlja uzor za pisanje modernih udžbenika iz retorike. Zahvaljujući Kvintinijinom udžbeniku celokupna antička i rimska retorika je sačuvana od zaborava i kao takva se i danas izučava na visokoškolskim ustanovama.

U savremenoj srpskoj istoriji, tokom XIX veka, prve udžbenike iz retorike pisali su tzv. „Srbi iz preka“, školovani u velikim obrazovnim centrima ondašnje Habsburške monarhije: Segedinu, Temišvaru i Pešti. Avram Mrazović (1756 — 1826.), sin somborskog pravoslavnog sveštenika, 1821. godine objavio je u Budimu Prvi udžbenik iz retorike na srpskom jeziku. Jovan Sterija Popović (1806 — 1856.), autor drugog udžbenika iz retorike, ostao je upamćen kao istaknuti intelektualac i veliki književnik, komediograf, pravnik i pedagog. Nakon školovanja u Sremskim

Karlovcima, Temišvaru i Pešti otkrio je svoju ljubav prema retorici koju je negovao tokom celog svog kratkog života. Dolaskom ustavobranitelja na vlast, 1842. godine Sterija je postao ministar prosvete što mu je omogućilo da postavi obrazovni sistem u Srbiji po uzoru na evropske. Lično je uticao i insistirao na osnivanju gimnazija i uvođenju latinskog jezika, poetike i retorike kao obaveznih predmeta u njima. Udžbenik iz retorike je objavio 1844. godine. Đorđe Maletić (1816 — 1888.) prvo kao profesor, a kasnije direktor Beogradske gimnazije napisao je treći udžbenik iz retorike u savremenoj srpskoj istoriji, u dva toma pod nazivom „Ritorika i Časna ritorika“. Najpoznatiji udžbenik retorike napisao je i objavio 1934. godine komediograf i pravnik Branislav Nušić, udžbenik je doživeo brojna izdanja tako da i danas predstavlja obaveznu literaturu studentima na visokoškolskim ustanovama prilikom priprema za takmičenja u besedništvu koja se tradicionalno održavaju dugi niz godina na pravnim fakultetima Beograda, Novog Sada, Kragujevca i Niša. Zanimljivo je da Nušićeva knjiga prvobitno napisana kao udžbenik namenjen pitomcima Vojne akademije.

3. ZNAČAJ RETORIKE I BESEDNIŠTVA U OBRAZOVANJU I U SUDSKOM POSTUPKU

U antičko doba je retorika bila jedna od sedam slobodnih veština (umetnosti), dok u naše vreme ona je bliža nauci. To ima za posledicu da se danas retorika često definiše kao teorija komunikacije koja počiva na ubeđivanju, ili kao deo teorije književnosti pošto se retorika u novo doba počela tako tumačiti. [6, str. 10.] Da bi se razumela korelacija između veštine i nauke, u antičkom svetu bitna klasifikacija koja se odnosi i na retoriku. Naime, retorika spada u jednu od sedam slobodnih veština (*septennium*). Gramatika, dijalektika i retorika spadaju u *trivium*, dok u *quadrivium* spadaju: aritmetika, muzika, geometrija i astronomija. Ova podela je u antici činila osnov vaspitanja i obrazovanja. Danas se ističe edukativna na uštrb vaspitne uloge obrazovnih ustanova, što nije dobar put u kreiranju buduće intelektualne elite bilo kog društva. Retorika i besedništvo svima mogu pomoći u ostvarivanju tog zadatka, kako pojedincima, tako i društvu.

Retorička veština dolazi do izražaja naročito u procesu pred sudom. Tamo se očituje dijaloški karakter retorike, kada treba rešiti spor i verodostojnošću otkloniti sumnju. U obrazovanju sporova i sumnji nema, a retorika i umeće lepog govora dobija na značaju tokom nastavnog procesa i usmenih predavanja. Prema Tadiću retorička veština sadrži delove (*partes orationis*) govora sa jasno naznačenim sadržajem gde bi Kvintilijanova deoba najviše odgovarala i bila primenljiva u nastavnom procesu: 1. *exordium* (*prooemium* ili *principium*), uvod; 2. *narratio*, izlaganje pričanjem, kazivanjem; 3. *probatio*, obrazlaganje; 4. *refutatio*, pobijanje i 5. *conclusio*, zaključak. [7, str. 40.] U uvodu se privlači pažnja i iznosi problem koji treba da zainteresuje slušaoca. Izlaganje predstavlja centralni deo besede u kome se slušaoci upoznaju sa problemom iz ugla besednika, tj. deo u kome se postavljaju određena pitanja koja se obrazlažu u trećem delu besede - obrazlaganju. Četvrti deo sadrži kontra argumente da bi se na kraju, u petom i poslednjem delu, vrhuncu besede, slušaocima ponudio zaključak, najznačajniji deo, koji se odlikuje energičnošću, konciznošću i jakim emocijama.

4. RETORIKA I BESEDNIŠTVO NA VISOKOŠKOLSKIM USTANOVAMA

Kultura lepog govora i retorika kao nauka i dalje se apostrofiraju kao izborni, a ne obavezan predmet na studijskim programima pojedinih visokoškolskim ustanovama u Republici Srbiji, mahom pravnim fakultetima. Svrha današnjeg obrazovnog sistema nije identična svrsi iz antičkog perioda. Svrha je u obrazovanju, a ne vaspitanju. Vaspitanje je u Rimu i u Grčkoj imalo za cilj da obrazuje Grke i Rimljane u skladu sa političkim, moralnim, kulturnim i ekonomskim institucijama. Smatrajući da svako društvo izgrađuje sebi svojstven ideal čoveka koji on treba da ostvari vaspitanjem, francuski sociolog Emil Dirkem (*Emile Durkheim*, 1858–1917) navodi da je u grčkim i rimskim gradovima vaspitanje pripremalo pojedinca da se „slepo potčinjava kolektivu, da postane stvar društva“. [8, str. 22] Danas je svrha obrazovanja u uzvišenim ciljevima koje svaki čovek treba da postavi, da istražuje nepoznato i saznaje poznato, da stvara i odgovore traži u prošlosti kako bi razumeo budućnost. Obrazovanje treba da pomogne ljudima da sami stiču nova znanja na osnovu svojih i tuđih iskustava.

Tumačeći obrazovanje na ovaj način moguće je sagledati i položaj retorike i njenu ulogu u savremenom obrazovnom sistemu. Do devedesetih godina dvadesetog veka na fakultetima u Srbiji, naročito pravnim, retorika nije bila prisutna u studijskim programima. Od objavljivanja Nušićeve Retorike 1934, pa sve do pojave Retorike Sretena Petrovića (1975) gotovo da nije bilo druge relevantne naučne literature iz ove oblasti. Prvi praktični priručnik za potrebe predmeta koji je uveden u programe pravno-birotehničkih škola – Osnovi retorike i besedništva, napisali su Sima Avramović i Obrad Stanojević (1993). Ne može se ovom prilikom zaobići ni pojava Retorike – Uvoda u veštinu besedništva Ljubomira Tadića (1995). Zatim se pojavljuje nekoliko značajnih knjiga koje će retoriku i besedništvo sagledavati i sa teorijske i sa praktične strane. Prva knjiga je *Ars rhetorica* – veština besedništva autora Obrada Stanojevića i Sime Avramovića (2002), a potom će Sima Avramović objaviti knjigu sličnog profila pod naslovom *Rhetorike techne* – veština besedništva i javni nastup (2008). [9, str. 100]

Danas je retorika sastavni deo nastavnog procesa na pojedinim visokoškolskim ustanovama. Na Pravoslavno bogoslovskom fakultetu, Univerziteta u Beogradu, retorika se izučava, kao izborni predmet, u okviru Teološkog master programa na Liturgičko-pravnom modulu. Retorika je izborni predmet i na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu (treća godina osnovnih studija – šesti semestar), na Pravnom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu (prva

godina osnovnih studija – smer pravo – drugi semestar), na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu (četvrta godina osnovnih studija – sedmi semestar). Na Pravnom fakultetu u Kosovskoj Mitrovici, Univerziteta u Prištini retorika kao izborni predmet postoji na prvoj godini osnovnih studija u drugom semestru, dok na četvrtoj godini kao izborni predmet u osmom semestru postoji predmet blisko povezan sa retorikom: Sudsko i političko besedništvo. Na pedagoškom fakultetu u Somboru, Univerziteta u Novom Sadu, retorika se izučava na četvrtoj godini u okviru predmeta Veštine govora i slušanja. Na učiteljskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, retorika se izučava u sedmom semestru, na četvrtoj godini studija, u okviru predmeta Metodika dikcije i retorike. Retorika kao samostalan predmet postoji na: Pedagoškom fakultetu u Vranju, Univerziteta u Nišu, Učiteljskom fakultetu u Leposaviću, Univerziteta u Prištini – Kosovskoj Mitrovici, Fakultetu pedagoških nauka u Jagodini, Univerziteta u Kragujevcu i Pedagoškom fakultetu u Užicu, Univerziteta u Kragujevcu.

5. ZAKLJUČAK

Iako, trenutno, retorika nije uvrštena u red obaveznih predmeta na studijskim programima pravnih fakulteta, na osnovu svega iznetog, ne vidimo niti jedan opravdani razlog da se to *pro futuro* ne izmeni. Iz prakse se može videti koliki je značaj retorike i besedništva u pojedinim profesijama. Dobar pravnik nije samo onaj koji vlada svim teorijskim znanjima, već onaj koji na jasan, ubedljiv i razumljiv način zna to da prezentuje širem auditorijumu.

Ako retorika sadrži teorijska učenja i pravila o lepom govorništvu, besedništvo predstavlja veštinu govorništvu, praktičan i primenljiv deo retorike. Hronološki posmatrano govorništvu/besedništvo, prethodi retorici jer je prvo nastala praksa lepog govorništvu, pa tek onda pravila o njemu. Praktičan značaj retorike i besedništva prepoznat je na pravnim fakultetima koji neguju višedecenijsku tradiciju takmičenja u besedništvu: Pravni fakultet u Novom Sadu - 29 godina, Pravni fakultet u Beogradu – 28 godina, Pravni fakultet u Nišu – 18 godina, itd. Na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe u Novom Sadu takmičenje u besedništvu se u kontinuitetu održava 14 godina u čijoj organizaciji i pripremi studenata participiraju i autori ovoga rada.

6. LITERATURA

- [1] Jelena Kosanović, *Kultura govora sa retorikom*, Učiteljski fakultet, Sombor, 2002.
- [2] Marinko Kresoja, *Pravna retorika u studijskom programu obrazovanja pravnika*. Pravne teme, 3(06), Novi Pazar, 2015. str. 64-83.
- [3] Dragutin Avramović, *Retorika – stazama srpskih pisaca*, Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost, Novi Sad, 2021.
- [4] Aristotel, *Retorika* (preveo: Višić, M.) Štampar Makarije, Beograd, 2017.
- [5] Branislav Nušić, *Retorika*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A.D. Beograd, 1934.
- [6] Internet stranica https://www.uzelac.eu/Knjige2/41_MilanUzelac_Retorika.pdf
- [7] Ljubomir Tadić, *Retorika – uvod u veštinu besedništva*, Libertas, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu „Filip Višnjić“, Beograd, 1995.
- [8] Slavka Gvozdenuć, *Retorika i obrazovanje*, Vaspitanje i obrazovanje, XLVIII, 3, UDK 82.085:37, 13-30. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2023.
- [9] Dobrivoje Stanojević, Marko Đorđević, *Govorništvu, besedništvo, retorika: (retorička genealogija u novom medijskom dobu)*, Uzdanica: pedagoško-književni časopis, Učiteljski fakultet u Jagodini, Jagodina, 2023. str. 99–105,